

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКА АКАДЕМІЯ»**

ГРИЩЕНКО Олександр Володимирович

УДК 821.161.2-3

**МОДЕЛІ УРБАНІСТИЧНОГО ПРОСТОРУ
В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ПРОЗІ**

10.01.01 – українська література

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Київ – 2016

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі літературознавства Національного університету «Києво-Могилянська академія» Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор філологічних наук, професор
АГЕЄВА Віра Павлівна,
Національний університет
«Києво-Могилянська академія»,
професор кафедри літературознавства.

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
ШЕСТОПАЛОВА Тетяна Павлівна,
Чорноморський державний університет
імені Петра Могили,
професор кафедри української філології, теорії та
історії літератури;

кандидат філологічних наук, науковий співробітник
ПОЛЩУК Олена Борисівна,
Інститут літератури імені Т. Г. Шевченка НАН
України, Учений секретар.

Захист відбудеться «26» травня 2016 р. о 10-й год. на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.008.03 у Національному університеті «Києво-Могилянська академія» (04655, м. Київ, вул. Г. Сковороди, 2).

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Національного університету «Києво-Могилянська академія» (04655, м. Київ, вул. Г. Сковороди, 2).

Автореферат розіслано «27» квітня 2016 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Г. І. Павленко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

У сучасній українській прозі, переважно урбаністичній, місто постає тим культурним простором, з яким великою мірою пов'язана репрезентація цінностей, ідентичностей, традицій, способів самовираження тощо. Осмислення художнього простору дає змогу розкрити аксіологічні авторські настанови, означити пріоритети, а також увиразнити психологічні характеристики персонажів. Коли йдеться про сучасну літературу, то для інтерпретації різноманітних просторових моделей важливо враховувати численні інтертекстуальні алюзії, зв'язки з певними стильовими кодами.

Актуальність роботи. Урбаністична проблематика нині стає об'єктом теоретичної рефлексії культурних антропологів, філософів, літературознавців, істориків. Упродовж усього XX століття теоретики урбанізму узагальнюють знання про місто як цілісну систему, місто уявляється своєрідним простором, що втілює особливий спосіб життя, специфічні соціальні та культурні розмежування. Провідні науковці-урбаністи, як-от Луїс Вірт, Патрік Геддес, Льюїс Мамфорд, пишуть про місто як соціопросторову конструкцію з власною внутрішньою динамікою. Йдеться про співіснування різних культурних традицій та впливів, відмінних моделей ідентичності.

Увага до міського життя, до урбаністичних цінностей впродовж XX століття завжди була своєрідним маркером модернізації. Урбаністичний дискурс у сучасній літературі містить нові знання про потужні трансформаційні процеси, зсуви й розломи, про складне й незрідка суперечливе співіснування різних традицій і тенденцій. Цікавою видається інтерпретація міського простору в творчості Юрія Андруховича, Юрія Винничука, Оксани Забужко, котрі, зокрема, багато уваги приділяють проблемам культурної пам'яті в її пов'язаності з міськими топосами. Виразно наголошуються особливості збереження й трансформації травматичної національної пам'яті. Збереження історичного спадку дуже важливе для існування сучасного міста; увага, зокрема, акцентується на музеєфікації, меморіалізації, класифікації упорядкованого простору.

Репрезентація архітектурного простору (у творчості Володимира Діброви, Олеся Ільченка, Юрія Макарова, Тараса Прохаська) відображає культурний потенціал самого міста, динаміку зміни уявлень про єдність краси й доцільності, про різні можливості вписування людини у простір дому. Культурна інфраструктура сприяє зростанню творчого та креативного духу міста. У сучасній літературі урбаністичний простір репрезентується через звертання до різних моделей. Мається на увазі публічність певних топосів, акцентування місць із містичним, карнавальним, химерним забарвленням. Місто стає простором комунікації та обміну культурними надбаннями. Заявлена проблема розширює горизонт міського простору, національної ідентичності, культури, пам'яті. Відтак, розробка й вивчення моделей урбаністичного простору є актуальним питанням у літературознавстві.

Дослідження урбаністичної проблематики висвітлюється, зокрема, у працях вітчизняних літературознавців (Віри Агеєвої, Тамари Гундорової, Романа Корогодського, Раїси Мовчан, Соломії Павличко, Володимира Панченка, Ярослава

Поліщука, Зоряни Рибчинської, Ростислава Семкова, Миколи Ткачука, Віри Фоменко, Юрія Шереха-Шевельова) та урбаністів (Валерія Гука, Світлани Ільченко, Наталії Кондель-Пермінової, Олексія Мусієздова, Богдана Посацького, Владислава Тимінського, Світлани Шліпченко, Володимира Ясієвича). Важливим підґрунтям нашого дослідження є праці філософів та літературознавців Ролана Барта, Гастона Башляра, Михайла Бахтіна, Мартіна Гайдеггера, Георга Зиммеля, Анрі Лефевра, Мішеля Фуко, соціологів Зигмунта Баумана, Макса Вебера, Луїса Вірта, Ентоні Гіденса, Саскії Сассен, Річарда Сеннета, теоретиків міського планування Джейн Джекобс, Кевіна Лінча, архітекторів Олексія Гутнова, Андрія Іконникова, Ле Корбюзьє, Френка Райта, Кеннета Фремптона.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Роботу виконано на кафедрі літературознавства Національного університету «Києво-Могилянська академія». Тема дисертаційного дослідження узгоджується з комплексною науковою темою кафедри «Філософсько-естетичні проблеми української та зарубіжної літератур; взаємини національних літератур» (державний реєстраційний номер 0110U001738). Тема дослідження затверджена бюро Наукової ради НАН України з проблеми «Класична спадщина та сучасна художня література» при Інституті літератури ім. Т.Г.Шевченка (протокол № 2 від 12 листопада 2015 р.).

Метою дисертаційного дослідження є аналіз специфіки урбаністичного простору в сучасній українській прозі.

Відповідно до поставленої мети визначено такі **завдання** роботи:

- 1) окреслити традиції урбанізму в українській літературі ХХ століття;
- 2) дослідити специфіку художньої репрезентації міста у зв'язках із історичною пам'яттю;
- 3) проаналізувати зв'язок сучасних концептів європеїзму в українській літературі із особливостями представлення урбаністичних цінностей;
- 4) схарактеризувати моделі міського простору, що функціонують у творчості сучасних письменників, окреслити стильові параметри урбаністичної прози.

Об'єктом роботи є твори Юрія Андруховича, Софії Андрухович, Юрія Винничука, Володимира Діброва, Сергія Жадана, Оксани Забужко, Олеся Ільченка, Юрія Макарова, Тараса Прохаська, Валерія Шевчука.

Предмет дослідження – урбаністичний простір у сучасній українській прозі.

Теоретико-методологічні засади дослідження. У процесі роботи автор звертався до психоаналітичної методології (Зигмунд Фройд, Карл Юнг), семіотичних методів дослідження простору (Ролан Барт, Умберто Еко, Юрій Лотман, Борис Успенський), феноменологічних підходів Романа Інгардена та феноменології простору Гастона Башляра, теорії хронотопу Михайла Бахтіна, деяких концептів культурної антропології (Аляйда Асман, Пол Коннертон).

Наукова новизна одержаних результатів. У дисертації вперше здійснено комплексне дослідження моделей урбаністичного простору в творчості сучасних українських прозаїків з урахуванням, зокрема, особливостей поетики простору. Проаналізовано певні аспекти урбаністичної тематики у зв'язку з розвитком постмодерної культури, кореляції урбанізму та пам'яті, історії. Простежено

еволюцію репрезентації урбаністичних моделей від модернізму до постмодернізму. Визначено зв'язок урбаністичної проблематики сучасної прози з особливостями побутування авторських міфів, із різними художніми традиціями. У дисертаційному дослідженні на прикладі сучасних прозових творів зроблена спроба класифікації, зокрема означено моделі міського простору.

Теоретичне та практичне значення отриманих результатів. Результати дисертації можуть бути використані для роботи над урбаністичними, літературознавчими, філософськими студіями, а також у практиці викладання університетських дисциплін з історії української літератури XX – XXI століть, теорії літератури, дисциплін урбаністичного спрямування. Окремі положення дисертаційного дослідження можна використати в подальших наукових студіях, присвячених проблемам літератури XX – XXI століть, історичної пам'яті, урбаністичного дискурсу.

Особистий внесок здобувача. У дослідженні узагальнено самостійні наукові здобутки дисертанта, що відображають його наукову позицію. Основні ідеї оприлюднені в ряді наукових статей без участі співавторів.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертації були обговорені й схвалені на засіданні кафедри літературознавства Національного університету «Києво-Могилянська академія».

Основні результати дослідження апробовані на Міжнародній конференції «Наука і сучасність: виклики глобалізації» (Київ, 25 травня 2013), IV Всеукраїнській науково-практичній конференції «Література і місто: художній поступ» (Луганськ, 17 жовтня 2013), Міжнародній науковій конференції «Філологічні науки в III тисячолітті» (Будапешт, 27–29 жовтня 2013), Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні питання та проблеми розвитку сучасної мови та літератури» (Одеса, 10–11 жовтня 2014), Міжнародній науково-практичній конференції «Масова література: проблема інтерпретації, змісту та форми» (Миколаїв, 16–17 жовтня 2015), II Всеукраїнській науково-практичній конференції «Стан та перспективи розвитку культурологічної науки в Україні» (Миколаїв, 14 квітня 2016).

Публікації. За темою дослідження опубліковано 7 статей, з яких 4 – у фахових наукових виданнях за переліком МОН України, 1 – у закордонному збірнику та 2 додаткові публікації.

Структуру та обсяг роботи обумовлено її метою та завданнями. Дослідження містить вступ, три розділи, висновки та список використаної літератури (184 позиції). Загальний обсяг роботи – 186 сторінок, 164 з яких складає основний текст.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми, сформульовано мету та завдання розвідки, визначено її об'єкт і предмет, окреслено основну методологію дослідження, розкрито наукову новизну дисертації, теоретичне та практичне значення одержаних результатів, наведено відомості про її зв'язок з науковими програмами, апробацію роботи, структуру та обсяг.

Перший розділ «Проблеми теоретичного осмислення художнього простору». Категорії часу і простору завжди були важливі для розуміння людини і світу. Із початком ХХ століття ведеться інтенсивне освоєння ідеї хронотопу – принципової і нерозривної єдності часу і простору в фізичному світі, світі культури, а також стосовно окремої людини, її фізіології та психіки.

Підрозділ 1.1. «Хронотоп в інтерпретації М. Бахтіна». Із другої половини ХХ століття в колі наукових зацікавлень літературознавців дедалі помітніше місце посідає аналіз часопросторових координат художнього твору. Актуальним є дослідження художньої природи хронотопу, його ознак та способів представлення у тексті.

В естетиці, літературознавстві й культурології авторство щодо поняття «хронотоп» часто віддається М. Бахтіну, котрий інтерпретував його як інтегративну категорію, що вільно переходить із методології точних наук у гуманітаристику. Вивчаючи жанрову типологію романних хронотопів, провідне місце М. Бахтін надає часові.

Хронотопи М. Бахтіна мають жанрово-типологічний характер. Художній хронотоп пов'язаний з усіма аспектами літературного твору: впливає на родово-жанрову специфіку тексту, втілює естетичні засади літературного напрямку, охоплює композиційну структуру, висвітлює художній образ у творі. Хронотоп представляє взаємозв'язок часових та просторових координат тексту, що надає художньому твору не просто фізичної і не лише смислової, а й художньої об'ємності. Також хронотоп визначає художню єдність літературного твору в його стосунку до реальної дійсності. Тому хронотоп у тексті завжди включає в себе ціннісний момент, що може бути виділеним із цілого художнього хронотопу лише в абстрактному аналізі.

Підрозділ 1.2. «Семіотичний підхід до проблеми простору». Просторові засоби комунікації та вираження смислів у практичному житті є семіотичними організаціями предметних дій у просторі. Ними є просторові системи сигналізації, просторові символи соціальних відносин, просторове середовище. Узагальнюючи соціокультурний досвід, семіотика дозволяє бачити зв'язок між принципами організації мови, матеріальної культури й планування простору, зокрема культурного та текстового.

К. Леві-Строс розумів культуру як комплекс символічних систем, вивчаючи їх за допомогою апарату структурної лінгвістики, аналізуючи, таким чином, семіотичні функції соціального простору. Р. Барт займався застосуванням загальних принципів семіології до аналізу моди, реклами, кіно, містобудівництва. У працях У. Еко детально представлено теорію візуальних кодів та семіотику архітектури. У московсько-тартуській школі семіотики центральним предметом розгляду була семіотика культури як вивчення «вторинних моделювальних систем» (Ю. Лотман, В. Топоров, Б. Успенський). Дослідники московсько-тартуської школи велику увагу звертали на аналіз семіотичних функцій просторовості в літературі, а також виявлення інваріантної просторової структури картини світу, де особливий акцент робився на семіотичному дослідженні зображень.

Семіологічні дослідження висвітлюють такі соціальні феномени, як комунікація та системи конвенції, що склалися в культурі як коди. Ю. Лотман, У. Еко, Б. Успенський вирізняють структуру як сукупність істотних зв'язків між виділеними частинами цілого. У лінгвістиці та літературознавстві усвідомлюється операціональний статус поняття структури, але в антропології та психоаналізі вона розглядається як структура самої реальності, і саме цю тенденцію структуралізму піддає критиці У. Еко.

Семіотика простору має розвиватися як семіотика візуально-просторових кодів, у рамках якої здійснюється аналіз як внутрішньої організації, так і зовнішньої. Предмет семіотики включає в себе просторові коди й просторові тексти. Тому вона може розвиватися як теорія просторових текстів. Відповідно, у такому контексті аналізується структура кожного тексту.

Підрозділ 1.3. «Концепти Г. Башляра». У текстах Г. Башляра психологічні, феноменологічні та психоаналітичні інтерпретації змішуються. У дослідженні художнього простору Г. Башляр, зокрема, розглядає образи щасливого простору. Постулюючи ідеальний прихисток, Г. Башляр створює модель найпрекраснішого в світі дому, наповнює його поетичними образами. Проблема поетики дому пов'язана з образами внутрішнього простору, що розглядається науковцем у різних теоретичних планах; представлено топографію глибинної сутності людини. Дім перетворюється на знаковий елемент культурного простору. Образи дому мають двоїстий характер, – бо душа є житлом, і коли людина згадує про дім, кімнати, то вчиться «жити» у самій собі.

Г. Башляр «прочитує» будинки та кімнати, що становлять собою психологічні діаграми. Деякі меблі засвідчують необхідність секретів, створення сховищ. До таких меблів належать скриньки, що концентрують минуле, теперішнє та невідоме майбутнє. Психологічне застосування образів дозволяє визнати, що чи не будь-який значний спогад спочиває у маленькій скриньці.

У феноменологічному дослідженні глибинних цінностей закритого простору дім – це джерело розрізнених образів, а разом із тим – образне ціле. «Поетика простору» представляє образи дому, горища, ящика, скрині, гнізда, мушлі як виразні форми, що зображають будь-який феноменологічний досвід простору, виступаючи носіями своєрідної естетики прихованості.

Другий розділ «Інтерпретації урбаністичного простору». У художньому тексті просторові практики міста є частиною розуміння світу. Такі поняття, як вулиця, дім, локус, місто, парк, площа, провінція, не лише розширюють у соціумі знання про середовище, а й є чудовим матеріалом для аналізу соціально-історичного виміру життя. Простір може формувати зміст та значення старого в новому контексті.

Підрозділ 2.1. «Традиції урбанізму в українській літературі XX століття». Художні тексти урбаністичної тематики вивели модернізм на якісно новий рівень, презентуючи міський художній простір та модерний час. Яскравим підтвердженням тут вважається творчість В. Винниченка.

Сюжет роману «Записки Кирпатого Мефістофеля» (1916) розгортається переважно в закритих приміщеннях, а інтер'єрні речі не лише утворюють

просторову єдність, а й функціонують як віддзеркалення душі. В. Винниченко майстерно подає художній обшир Києва (бульвари, вулиці, парки, скверики, собори), відкритий простір. Мисленнєвим, осмисленим простором М. Мерло-Понті називає вимір взаємозамін. Суб'єкт відкриває для себе здатність до описування простору, який кваліфікується як геометричний. Герой В. Винниченка переймається класифікацією вражень від міста, витворює своєрідну колекцію збережених у пам'яті ландшафтів, деталей.

У модерній українській прозі образ міста постав онтологічним простором. У романі «Місто» В. Підмогильний розгортає опозицію село / місто: через втрату зв'язків із селом та пристосованість до нового урбаністичного життя людина якраз і змінюється.

Прикметною рисою літератури модернізму є увага до архітектурного дискурсу. Недобудований Собор у романі В. Домонтовича «Без ґрунту» стає символом незавершеного проекту українського модернізму. В. Домонтович створює новий простір міста. Така модель сприймається як місто-музей з реальним чи ірреальним проектом розбудови. У Романа Іваничука Львів зображено як культурно-історичний центр, духовно-релігійний простір. Архітектурний простір міста створює ефект міста-фортеці.

В. Підмогильний та В. Домонтович представляють урбаністичне середовище, де людина прагне себе не лише утвердити, а й піднятися до усвідомлення свого місця в духовних процесах, долучитися до творення культури, мистецтва. Настанова на інтер'єризацию, деталізацію описів помешкань, розширення міської географії, залучення до текстів не лише великих міст, а й малих – дає поштовх до філософського, культурно-національного, естетичного осмислення української урбаністичної проблематики. У прозі Вал. Шевчука дім – це цілий мікрокосм, що має власну естетику. Роман «День для прийдешнього» П. Загребельного художньо відображає модель розбудови нового міста, модерного, європейського, конструктивно довершеного. У 20–30-ті рр. увага до архітектури інспірувалася амбітними (переважно конструктивістськими) проектами перебудови урбаністичного простору. Ця реконструкція узгоджувалася з концептами нової людини. Обговорювалися ідеї міста-саду, звільнення від побуту, ішлося про звуження меж приватного простору на користь публічного. Образ радянського соціалістичного міста формувався у двадцяті роки як візія переважно авангардистська. У цілому ряді помітних романів цього періоду дискутуються різні аспекти проблеми модернізації міського простору.

Підрозділ 2.2. «Архітектурний дискурс». Архітектурна візія – один із головних компонентів урбанізму, що творить художній простір. Проза Т. Прохаська окреслює незвичні простори міста, що співвідносяться із певними ідеальними уявленнями. Письменника цікавить простір, який можна оглянути, причому в найменших дрібницях: будинки, вікна, дахи, рельєфність поверхні, світ природи, сезонні зміни ландшафтів. У збірці «Інші дні Анни» прозаїк уважно зосереджується на спогляданні, фокусується на конкретних об'єктах. Герої письменника полюбляють досліди задля удосконалення і поліпшення довкілля. Так Памва з «Відчуття при сутності» моделює лабораторію для віднайдення світла. Для

індивідуального стилю письма Т. Прохаська характерний опис топографічного простору із конкретним вивченням (а далі розщепленням на окремі структурні частини – ефект мікроскопа) міських ландшафтів. У романі «НепрОсті» письменник вдається до експериментаторства: простір трансформується з усталеної множинності національного в естетичну систему міфологічного світу. Письменник створює власну модель реальності.

У «НепрОстих» варто відзначити вдале експериментування Тараса Прохаська з просторовою організацією Ялівця. Мислення Анни в її дитячі роки перейняте простором, зосереджене на його облаштуванні. Дитиною героїня нафантазувала споруди незвичної архітектури. Саме така архітектура відповідає просторовому розмежуванню Ялівця: фантазійному, мрійливому, безтурботному. Архітектурні творіння Анни незвичайні, складні у конструюванні. Як пояснює Роман Інгарден, джерело конструювання закладене в поглядах майстрів на незалежні від них речі. Своє бачення дитинства Анна втілює в спорудах, які для малої дівчинки є цілком реалістичними.

Архітектурний дискурс сприяє актуалізації культурного минулого. Одним із найцікавіших у цьому контексті став роман «НепрОсті» як відповідь на загрозливі виклики глобалізації. Письменник представляє ідеальний часопростір міста Ялівця, що постало волею зодчого серед лісів та гір. Місто захищене від небезпечних пришельців самим ландшафтом, деревами. Якраз рослини у «ботанічному» художньому мисленні Прохаська дають людині відчуття безпеки, незагроженості в технізованому довкіллі. Особливо наголошено в романі зв'язок екстравагантної сучасної архітектури з традицією, одвічними гуцульськими уявленнями про дім та його призначення, про житло, що символічно співвідносилося із центром світобудови. Крім того, з архітектурним дискурсом Прохаська співіснує світлова тональність, запахи, зорові враження.

Архітектурний дискурс має важливе значення і в прозі О. Забужко. У «Музеї покинутих секретів» бачимо різні просторові метафори пам'яті. Письменниця вдається до роздумів про релігійну свідомість, що незрідка пов'язані з апологією собору, а відтак і зодчого як репрезентанта певної культурної традиції. Образ Собору, простір якого впорядкований у згоді з традицією, у «Музеї покинутих секретів» підпадає під категорію пам'яті-нагромадження знання. У ранньому оповіданні «Шукаючи собору» героїня О. Забужко шукає пізнання в пам'яті, збереженій архітектурою. Собор для героїні є ключем-відповіддю на внутрішні пошуки, можливістю надати сенсу власному життю.

Вплив архітектури на свідомість людини інтерпретується в романі «Андріївський узвіз» В. Діброви. Історична вулиця зі своєю святковою атмосферою, будівлями, людьми постає культурним осередком, що акумулює пам'ять. Модель міського культурно-історичного простору в романі дає уявлення про душевні стани головного героя.

Культурно-історичні виміри простору важливі для зображення психологічних станів героїв у прозі Юрія Винничука. У романі «Танго смерті» старі будинки стають знаковими елементами культурного простору, вбирають у себе енергетику мешканців. Таким є триповерховий будинок на Клепарівській. Виразне

психологічне навантаження несуть деталі опису помешкання, як-от порепані підвіконня і рами, рипучі сходи, шиби; вторгнення окупантів супроводжується руйнацією архітектури. Носіями спогадів у романі є образи парку, Гицлевої гори, залізничного мосту. Міст як архітектурна споруда асоціюється з переходом на інший бік шляху, що символізує смерть.

Архітектурний дискурс репрезентовано і в романі «Місто з химерами» О. Ільченка, що вирізняється як художній життєпис видатного київського архітектора Владислава Городецького, тобто як текст, у якому документальне начало складно переплетене з художнім. У романі зображено три довершені будинки, що пов'язані із загадковими задумами зодчого. Геометричне розташування будівель утворює рівнобічний трикутник, що асоціюється з магічними ритуалами, надприродними силами, у центрі фігури – «Сакральне Серце Києва», Софія Київська. Відчувається вплив містерійності на урбаністичний простір Києва. Кожен з архітекторів свій внутрішній світ представляє по-своєму. Спільною рисою архітектурного простору Києва є його містичність. Роман Інгарден свого часу наголосив, що людина (митець) в архітектурних творіннях, у конструктивно-інтелектуальних та естетичних духовних здібностях виражає спосіб власного життя. Через сприйняття Владислава Городецького письменник вимальовує архітектурну візію Києва й українське мистецтво початку ХХ століття.

У пригодницькій повісті «Геній місця» Ю. Макарова зображено різні помешкання, що символізують сімейну історію. Образ старого будинку занурює в потік пам'яті. Його знесення як пам'ятного місця засвідчить втрату суспільством історичної пам'яті, оселі вічності. Архітектурний дискурс Ю. Макаров інтерпретує через декорації сучасного упізнаваного Києва, якими є Майдан Незалежності, Андріївський узвіз, Хрещатик, Софія Київська.

Підрозділ 2.3. «Місто та історична пам'ять». Головним осередком, у якому формується історичний наратив, є місто. Місто та історична пам'ять спонукають українських письменників до нагадування забутих тем, відкриття правдивих, політично не заангажованих історій. У «Музеї покинутих секретів» Оксана Забужко цікаво інтерпретує історичну пам'ять. Авторка вплітає у роман велику розповідь про важливі історичні події. Окреме місце в такій історії посідає тема УПА. Друга Світова війна розглядається в контексті національного історичного наративу. Фіксація пам'ятної події в романі відстежується через встановлення пам'ятних споруд. Важливою в розгортанні романного сюжету є приватна родинна пам'ять. Місто зберігає спогади, пов'язані з меморіальними місцями, спорудами, а також і руїнами. У романі важливого значення набуває метафора архіву, причому з огляду на історію, на практику радянських спецслужб, архів може стати і сховищем пам'яті, і місцем її зникнення, нівеляції, маніпулювання спогадом і документом. П. Коннертон наголошує на елементі дублювання/подвоєння, коли суб'єкт звертається до себе самого як особи, котра пережила минуле. Такі «внутрішні діалоги» ведуть і герої Оксани Забужко.

Збереження культурного спадку, символів пам'яті задовольнить потреби суспільства, котре позиціонує історичність як важливий інтелектуальний і духовний феномен. Механізм історичної пам'яті тяжіє до відтворення та збереження

історичного образу, його ціннісно-сміслового змісту, зв'язку минулого із сучасним, що відбувається через деталізацію минувшини: йдеться про архів як нагромаджувач пам'яті, ритуально-обрядову діяльність, антикварні речі, мистецтво тощо.

У романі Юрія Винничука «Танго смерті» авторська увага звернена на образ Львова як символу національної ідентичності. Розгортання трагічного сюжету відбувається на тлі міського середовища. Львів зазнає значних трансформацій: із міста структурованого – у хаотичне, із доглянутого в занедбане. Почасти Львів представлено романтичним містом. Ю. Винничук наголошує на ставленні сьогодення до пам'ятних місць. П. Нора визначає пам'ятне місце суто символічним, призначення його – представити символічну системність та сконструювати моделі репрезентацій.

Усвідомлення суб'єктами теперішнього певною мірою залежить від сприйняття історичної пам'яті, того історичного наративу, до якого звертаються сучасні українські письменники. Вагомою темою у «Дванадцяти обручах» Юрія Андруховича є пам'ять культури, літератури. Сюжет про Богдана-Ігоря Антонича можна назвати вставною романізованою (чи белетризованою) біографією. У романі Антонич розуміє і сприймає Львів по-своєму, виокремлюючи в ньому насамперед два аспекти. Перший сегмент – це Львів підземного світу, таємний, який зберігає секрети, другий – Львів наземного світу, що визначив життєву і творчу поведінку богомного поета.

Переосмислення історичного наративу та пошук культурної ідентичності дає розуміння історичної пам'яті, її впливу на формування національної свідомості. О. Забужко, Ю. Винничук, Ю. Андрухович інтерпретують історичну пам'ять, відтворюючи процес еволюції культурних тенденцій в урбанізованому просторі. Роман О. Забужко переважно занурений в історію, культурний простір міста. Культурні коди в «Музеї покинутих секретів» пов'язані з архівами, вулицями, ритуалами обрядового дійства. Під психоаналітичним кутом зору інтерпретація ритуалів, історичної пам'яті в романі Юрія Винничука «Танго смерті» піддається репрезентації статусу національного середовища. Особливими тут постають зображення довоєнного та воєнного простору Львова, конфлікту культур, цивілізацій, історії мелодії танго як деталі трагічного минулого, пам'ятного місця.

Сучасні автори зображають модель міста історичного, що спонукає до відтворення історичної пам'яті, й легітимність образів з минулого впливає на майбутнє.

Підрозділ 2.4. «Околиця – центр Усесвіту». Більшість сучасних українських прозаїків, звертаючись до життя великого міста, акцентує увагу на різних локусах, що впливають на світогляд людини. Для прози Вал. Шевчука характерний відхід від усталеної традиції. Письменника насамперед цікавить життя в невеликому місті та людина, яка повноцінно облаштовується в провінційному національному середовищі. Основний локус подій у творчості письменника – це рідний Житомир, його околиці, часто й київські простори. У романі «Стежка в траві. Житомирська сага» Вал. Шевчук уже промовистою назвою натякає, що події роману відбуватимуться в межах Житомира чи його околиць. Для інтерпретації змальованого у «Житомирській сазі» світу дитинства важливий образ мосту, з яким

пов'язано безліч думок, спогадів, радощів та прикросів. Вал. Шевчук говорить про дивовижний міст-життя. Міст – це і місце зустрічей, відпочинку, гри, бешкетування, це символ безтурботного дитинства, з ним пов'язано пам'ять дитячих пригод, думок, почуттів. Важливими в творчості письменника постають і образи вулиці, околиці, дому. У житті героїв вулиця – простір, де зіштовхуються опозиції добро / зло, високе / низьке, духовне / матеріальне. Згадані Вал. Шевчуком вулиці (Трипільська, Старовільська, Левківська, Бердичівська та інші) апелюють до історичного Житомира, що зберіг у собі залишки старожитностей. Просторовий концепт, що відчутний у «Житомирській сазі», відбиває національне світовідчуття автора.

Простір вулиці важливий як у ранній, так і в зрілій прозі митця. У текстах письменника вулиця слугує більше тлом, де розгортаються різноманітні історії звичайних людей. «Роман юрби» щонайкраще презентує означену ідею, тут зображено історії людей з однієї вулиці. Їй надається одне з основних значень як центральному місцю околиці. Саме тут можна дізнатися останні новини від своїх сусідів чи знайомих. Шевчукова вулиця зберігає пам'ять про своїх мешканців.

Зображення околичного простору пов'язане з мотивом дороги. Через сприйняття мешканцями околичного простору моделюється пейзаж, природний світ, уявляється ідеальне місце проживання. Мотив дороги розширює простір околиці. Її відокремлення від урбанізованого життя створює різкий контраст між двома населеними пунктами. Модель Шевчукової околиці пов'язана з певними природними ландшафтами, річкою, долиною під горою. Серед таких краєвидів і розташований Шевчуковий дім. Це і дім химерний, старовинний, дім як гавань, як мотиватор до спогадів, дім-істота, дім-мушля, антидім. Цікавий образ Дому і в романі «Привид мертвого дому». Вал. Шевчук вдається до зображення образу Дому як мікрокосму, маленького Всесвіту, де життя мешканців одного будинку складно переплетене. Будинок цей іноді ніби вихоплює із життя душі своїх мешканців.

У просторі Шевчукові герої займаються «синтетичним виробництвом», що, за Ж. Бодрійяром, передбачає звільнення звичайних речей (простору) від природної символіки. У такому випадку речі (простір) стають поліморфними, де виявляється можливість «всеосяжної асоціативної гри речей». Через уявну трансформацію простору Шевчукове середовище апелює до формальної опозиції реальний / ірреальний, справжній / вимислений, натуральний / штучний.

Вал. Шевчук наголошує, що дім – це родинний код, який охороняє сімейні таємниці. Разом із тим дім зберігає пам'ять померлих, які «оживають» через розповіді, легенди, спогади. У прозі Валерія Шевчука, як і в романах Оксани Забужко, Юрія Винничука, пам'ять часто оживає в портретах, фотографіях. Причому з допомогою фотографії можна відчитати, зрозуміти і певні риси того чи іншого персонажа, і водночас ширший культурний контекст. Кожна деталь зафіксованого інтер'єру, тла набуває додаткових історичних конотацій. Родинний альбом може обдарувати цілісним сюжетом. Втрата спогадів та образів позбавляє людину людського. Важливий аспект філософічності прози Вал. Шевчука криється саме в понятті «рідний дім»: із руйнацією дому руйнується і людина, стає пусткою.

Підрозділ 2.5. «Колекція як спосіб репрезентації простору». У сучасній прозі важливу роль часто відіграє колекціонер, збирач і знавець культурних цінностей. Історичним тлом теми колекціонування в модерній українській прозі можна вважати романи Ю. Яновського та В. Петрова-Домонтовича.

Створює власний музей герой Вал. Шевчука з роману «Привид мертвого дому». Музейними експонатами дивним чином можуть стати ті речі, про які людина забуває або які втрачає назавжди. Музей життя перестає бути імітацією лише в тому випадку, якщо людина пам'ятає родинну історію, батьківський дім, рідні місця. Мотив колекціонування є важливим у сучасній українській прозі, зокрема і в романі «Музей покинутих секретів» О. Забужко.

Крамничка антикваріату по суті стає спорудою-скарбницею минулого. Колекціоновані старожитності є знаковими, вони відсилають до історії, їхня раритетність визначається часом. Колекції Адріана Ватаманюка – міфи першооснов. Оксана Забужко наголошує на проблемах вартості та важливості старовинних речей у сучасному світі: простір музею уможливорює мандрівку в часі.

Бібліофільство – специфічний різновид колекціонування. Вагома роль тут надається образу бібліотеки як окремого структурованого простору. Бібліотека Юрія Винничука зображена в містичному плані. У романі «Мальва Ланда» гіперболізоване зображення бібліотеки набуває асоціацій із «Вавилонською бібліотекою», а сам Транквіліон Пупс – із Хорхе Луїсом Борхесом. Колекції книг можуть бути збудником до мрій-марень, а образи зі спогадів – засобом розуміння себе. За В. Беняміном, колекціонери речей тлумачать долі. За таким принципом виявляється їхня інша сторона – магічна.

Важливого значення у романі «Танго смерті» надається і бібліотеці як зібранню символів пам'яті, носіями яких є книги. Образ бібліотеки модельовано як місце для цікавих, часом майже містичних, мандрівок. Просторове наповнення Винничукової бібліотеки набуває метафоричного значення – особливий складний світ, що орієнтований на передачу досвіду та знання минулого як основи самоідентифікації. Винничук зважується окреслити бібліотечний простір з допомогою засобів поезики бурлеску. Книгозбірня тут не так відгороджує від щодення, як у нього впроваджує, хіба що досвідчений читач уміє відчитувати і світ, і реальність у більшій повноті, аніж людина, не спокушена книжками.

Дивовижним збирачем, який освоюється у зовнішньому світі завдяки колекціонованим речам, є Фелікс із роману «Фелікс Австрія» Софії Андрухович. Хлопчик є володарем речей, які для їхніх власників вважаються найціннішими. Це і прикраса для волосся, хромований гребінець із вишневим цвітом, а також годинник «Тисот». Принагідно важливо, що саме ці крадені Феліксом речі стають для нього підґрунтям самоідентифікації. Збираючи колекції, герої власне пізнають урбаністичний простір. В їхніх уявленнях простір поділяється на «свій» (колекціонований) та «чужий» (не привласнений).

Однією з ознак будь-якої колекції, як наголошує Ж. Бодрійяр, є її серійність. Збирання – це ще й конструювання цілісності, повноти, хоч і недосяжної, але манливої як перспектива й ідеал. Колекціонування речей, смаків і запахів (як-от у романі Софії Андрухович), предметів мистецтва великою мірою визначає

особистість самого колекціонера, стає його пристрастю. Особливим видом колекціонування часто називають бібліофілство, адже бібліотека може представляти саму літературу в її історичному розвитку. У міському просторі книгозбірня може набувати рис як ідилічного, так і бурлескного хронотопу.

У речах присутній також устрій Природи у вигляді знаку, і в такому аспекті творчість Тараса Прохаська якнайкраще презентує колекцію природного походження. Його колекції пов'язані з ботанічним баченням простору, де біологічну різноманітність світу рослин письменник систематизує, класифікує. Усі рослини письменника утворюють гербарії. Флористична логіка мислення реєструє назви рослин, що вписуються в світ ботанічного саду. Через абстрактно вимислене середовище та флористичний простір Т. Прохасько створює власну культурну модель світу. Флористика Тараса Прохаська виходить за межі суто зовнішнього спостереження. Крім зовнішніх характеристик рослин (їхнього запаху, кольору, форми, довжини), письменник цікавиться внутрішньою структурою. Морфологічне бачення рослин, їхня мініатюризація, за Ж. Бодрійяром, слугує максимальним поліпшенням «проблеми хронічного дефіциту простору». Інша модель колекціонування Тараса Прохаська – фотографії. Фото має безліч смислів, приховує момент загадковості. У прозаїка – це не лише улюблене заняття, презентація простору, а й спосіб моделювання історії, котра часом відкривається по-новому.

Реалізація / самопрезентація речей (колекцій) у просторі відповідає вимогам реального світу та людським потребам. Колекції функціонують чи як історична пам'ять, культурний простір, чи життєва необхідність.

Третій розділ «Концепти європеїзму та візії сучасного міста». Мотиви європеїзму, повернення до традиційних західних цінностей дуже важливі в сучасній українській літературі. Сучасне письменство відкрило принадність мандрів, нових незнаних світів. Західні столиці постають такими собі досконалими урбаністичними оазами, якими захоплюються мандрівники, прибульці зі сходу континенту.

Підрозділ 3.1. «Місто посеред моря». Проблеми європеїзму дебатовалися впродовж усього XX століття. Перенасичення простору міськими топосами в романі Юрія Андруховича «Перверзія» веде до втрати зацікавленості самим простором. За такої оцінки Венеція сприймається як непривабливий урбаністичний об'єкт. Події у «Перверзії» розгортаються як ланцюг венеційських пригод Стаса Перфецького.

Венеція в романі «Перверзія» – це образ Міста як такого, що зображене почасти в містичному плані. Організація архітектурного простору європейського міста пов'язана із безліччю споруд: старовинні палаци, музеї, театри, мости, старі будівлі-помешкання. Архітектурний простір Венеції Ю. Андрухович розкриває завдяки семіотичним конструкціям. До них належать згадані героями готичний стиль італійського мистецтва XIII – XIV століття, епоха пізнього Ренесансу, збережені колони, мозаїки, храми, монастирська бібліотека тощо. Живописні роботи деталізують венеційський простір. Полотна та фрески, скульптури та статуї характеризують Венецію як місто-музей та місто-палац.

Венеція у Ю. Андруховича – це іграшковий мегаполіс, створений невпинним рухом перехожих. Італійський пейзаж міста окреслено іграшковим скупченням дахів, вуличок і площ, каналів, мостів. Урбаністичний світ «Перверзії» зображено

тими топосами, які в усій творчості митця відіграють провідну роль. Образи будівель у романах письменника набувають різних конотацій і вимірів: таємничого, хаотичного, старого, занедбаного, містичного. Колекції дорогих речей, антикварних предметів, аромати створюють образ не лише готелю, а й Венеції як такої.

На тлі монастиря Сан-Джорджо, культурних пам'яток зображено макабричний, дещо примарний світ, у якому герой зазнає безліч пригод. Світ цей контрастний, суперечливий. Центральним місцем є будинок Каза Фарфарелло. Зовні він вирізняється багатством декору, що слугує можливим захистом від нечисті. Особливо акцентовано внутрішнє освітлення споруди, яке натякає на таїну. Провідну роль у романі відведено театрові «Ля Феніче». Декорована сцена призначена для постановки яскравого видовища із непередбачуваними спецефектами. Нагромадження музичних увертур, різнокольорових спалахів, мішанини акторів, несподіваних вибухів, летючих конструкцій веде до розігрування автором опери в опері, в основі якої лежить орфічна тема.

Зображує Ю. Андрухович і Венецію вмирущу. Європейському місту в романі відведена роль «аварійної зони», де поступово руйнується архітектура й водночас зникає людяність. На протигагу вмирущій Венеції Ю. Андрухович показує візію міста-саду. Розігрування біблійного мотиву веде до художньої паралелі образів Перфецького і його коханої з Адамом та Євою. Подорож Стаса Перфецького окреслила карнавальний європейський пейзаж. Топос Венеції у Юрія Андруховича імітовано різними міськими схемами. Місто-лабіринт, місто-сад, місто-палац, місто-привид створюють поліфункціональну модель європейського міста, де, залежно від міського середовища, його деталей, змінюється і художній простір.

Підрозділ 3.2. «Американоцентрична міфологема міста». У сучасній українській прозі блукання в «паралельних світах» почасти визначає культурософію урбаністичного дискурсу. Основу таких мандрів складають ситуації переміщень, змінності, міграції, блукання тощо. У романі «Польові дослідження з українського сексу» Оксани Забужко концептуалізовано тему Заходу і концепт західництва. Простір Америки для інтелектуалки-нараторки є чудовою спробою протиставити власний національний досвід та американський спосіб життя. У просторі великого міста (університету, метрополітену, аеровокзалу, ресторану, бару, готелю) нараторка намагається «увійти в світ чужого».

У «Польових дослідженнях» подано модель приголомшливої модерної розбудови простору. Дзеркальні октаедри гігантських сталагмітів, вигинисті мости та віадуки над автострадами створюють простір для фантазій. Тут розум лише фіксує людські творіння та піддається «божевільному» захопленню новаторськими ідеями простору.

Велике місто – це арена творення культури. Культурний потенціал великого міста, за Г. Зиммелем, має в собі два елементи. З одного боку, культурне довкілля великого міста активізує людину, а, з другого, відбувається процес придушення особистої (індивідуальної) оригінальності. Оксана Забужко окреслює Америку країною, де втілено потенціал культурного розмаїття. Нью-Йорк визначає місце людини у внутрішньому просторі міста (дім, вулиця, квартал тощо), її існування в соціумі та сприймається як сучасний мегаполіс. Місто-мегаполіс може бути і

загрозливим. Проблема вбачається у перенавантаженні суспільного життя, що змушує сучасну людину визначатися: які суспільні зміни є прийнятними для життя, а які становлять безперечну загрозу.

Західний світ у Оксани Забужко постає крізь призму наголошеної інакшості світового міста. Специфіка світового міста зумовлена універсальністю. Світове місто універсалізує культурний продукт, зберігаючи при цьому національну ідентичність. Крім того, відсутність абсорбних дій (поглинання) дозволяє місту динамічно проектувати власний простір. Вагомим тут є залучення до міського простору вежі як горизонтального сполучення «точки Тут» із «точкою Там». У Києві – це Софійський собор, у Парижі – Ейфелева вежа, у Нью-Йорку – Статуя Свободи. Розігнані вгору вежі проєктують місто в його власному урбаністичному просторі та дають можливість виділяти з-поміж інших. Вежа слугує вдалим орієнтиром у просторі великого міста. Модельоване О. Забужко місто володіє своєрідним балансом культури. Такому місту властивий ефект невичерпності. Образ Нью-Йорка подано в культурному ракурсі, організований простір міста впливає на соціальне та духовне життя. Таким чином О. Забужко розмежувала світ на «свій» (внутрішній простір) та «їхній» (зовнішній простір).

Зображення Оксаною Забужко двох світів пов'язане з українськими проблемами культурної трансформації. Кожне суспільство має віддати данину минулому, зафіксувавши в своїй історії все значиме. Алегоричне бачення Карфагена ґрунтується на асоціативному переосмисленні та подоланні культурних проблем українського суспільства.

Підрозділ 3.3. «Європеїзм і бездомність». У сучасному світі роль міста як носія культури залишається незмінною, а його багатогранність відкриває певні смисли, образи та знаки. Творчість сучасних українських письменників відображає нову модель життя, пов'язану з міграціями, зміною середовища.

Однією з просторових форм, що організовує текст оповідання «Берлін, який ми втратили» Сергія Жадана, є простір дороги. Зі зміною простору в дорозі змінюється і настрій Жаданових героїв. Метою подорожі є Берлін. Специфіка німецької столиці як урбаністичного центру криється у його відкритості, здатності долати власну обмеженість, замкненість, включати в свою сферу нових людей. Відкритість Берліна вказує на те, що суспільство перебуває в стані формування необхідних елементів відтворення, де люди мають змогу знаходити, конструювати нові культурні норми та цінності. Дорога в сюжетах Сергія Жадана важлива сама по собі, вона абсолютизована. Усе найцікавіше відбувається на шляхах, у мандрах; вокзал натомість стає чи не символом принципової незакоріненості, бездомності. Безпам'ятний простір, у якому живуть герої, виразно контрастує (що вже відзначали дослідники) з просторовими моделями багатьох сучасних прозаїків, зосереджених на проблематиці спогаду. Скажімо, у прозі Оксани Забужко, Тараса Прохаська, Юрія Винничука рефлексії над часом, над минулим визначають великою мірою і ставлення до простору.

Поступове нарощування вражень героїв та послідовне сприйняття міського простору художньо відтворюють висхідну градацію, що надає образу Берліна виразного культурного значення: яскравого, не свавільного, не хаотичного,

структурованого міста. На думку Світлани Шліпченко, специфіка міста формується його простором та конструюванням навколишнього довкілля в перспективних соціальних підходах. У такому разі містам властива змінюваність та динамічність.

У просторі Берліна виокремлено ті топоси, що вирізняються відкритістю. Такими в оповіданні є готель-пансіонат, концертна зала, Гамбурзький вокзал, культурний центр. Відкритий простір у Сергія Жадана постає убогим, публічним, почасти недоладним та незграбним.

С. Жадан дає лаконічні описи міського простору. Насичення його різними можливостями та видами діяльності сприяє різноманіттю навколишнього міського середовища, розвиваючи та удосконалюючи внутрішній простір міста. Таким чином, багатофункціональні об'єкти Берліна творять «нові центри», що сприяють функціонуванню Берліна як ділового осередку. За Сергієм Жаданом, модернізація міського простору зумовлює самотність у натовпі. Саме тому його герої не впізнають ранкового міського пейзажу. Відтак прогрес у великому місті спричиняє анонімність у натовпі, самотність. Для героїв Жадана це програшний варіант, адже обмеження в ідентифікації простору дозволяють говорити про героя-маргінала.

Берлін у С. Жадана є європейським містом можливостей. Це важливий культурний осередок Європи, місто-притулок, що дає діячам мистецтва, і не лише їм, новий поштовх до творення прекрасного.

У **Висновках** викладено результати дослідження відповідно до поставлених завдань.

Увага до урбаністичного простору в літературі кінця ХХ – початку ХХІ століття пов'язана з трансформацією моделей національно-культурної тожсамості, настановами на повернення постатей, подій, культурних феноменів, які були заховані від історії й нею не осмислені, зі зміною параметрів історичної пам'яті. Важливою інтенцією стало також те, що в цей період знову пожвавилися, актуалізувалися модерністські тенденції, – а ще від початку минулого століття урбанізм, антирустикальність маніфестувалися як знакові для модерністської культури. Утім у жодному разі не можна стверджувати, що сучасна література лише продовжує аналізувати згадану опозицію. Сьогодні структура виглядає складнішою. Місто часто означається як осередок пам'яті, в урбаністичному обширі особливий інтерес привертають бібліотеки, архіви, музеї, старожитності. Ці топоси важливі для романів і повістей Оксани Забужко, Юрія Винничука, Тараса Прохаська. Причому недовіра до великих наративів, до історичних інтерпретацій радянської доби посилює увагу до приватного спогаду, родинної пам'яті. І осередком, у якому зберігаються певні типи, моделі пам'яті, стає містечко чи невелике провінційне місто. Дуже цікава у цьому контексті проза Валерія Шевчука.

У сучасній прозі виразно актуалізувалися топоси малої батьківщини, дому, обжитого простору. Важливо те, що ці топоси, особливо в останнє десятиліття, набувають великого культурно-історичного навантаження. Дім має свою історію, зокрема часто й архітектурну, вписується в обшир епохи, наповнюється символічним часом. Він стає осередком пам'яті, він долучений до складного контексту історії міста, його міфології. Прикметна також інтерпретація письма як потужного носія знань про минуле. З огляду на суспільні катаклізми, глобальні

війни XX століття пам'ять часто інтерпретується через метафори уламків або палімпсестів. Герої Ю. Винничука, О. Забужко, О. Ільченка, Ю. Макарова минувшину терпляче реставрують, виводять на яв забуте, затоптане, приховане й випадково вціліле.

Часто архітектура сприймається як історія, зафіксована в камені. Звернення до минулого, до історичних надбань зумовлює виокремлення культурно-історичного простору. У прозі В. Діброви та Ю. Винничука функціонально таку місію збереження пам'яті несуть вулиці, пам'ятники, монументи, бо саме вони виступають колективними нагромаджувачами знань, свідченнями історії. Андріївський узвіз, його будівлі постають культурним осередком, простір якого впливає на людську свідомість. Представлена модель міського культурно-історичного простору дає уявлення про душевні стани. У Ю. Винничука кожен урбаністичний елемент (батьківське помешкання, парк, архів, міст) має символічну значущість: чи то особисту, чи колективну. Увага до урбаністичного простору пов'язана найперш із прагненням конституювати повноцінну національно-культурну ідентичність. Осмислення простору дає змогу розкрити аксіологічні авторські настанови, означити ціннісні пріоритети. У контексті української сучасної прози інтерпретація різноманітних просторових моделей вимагає враховувати численні інтертекстуальні алюзії, зв'язки з певними стильовими кодами, часом навіть іронічними або пародійними інтенціями.

Зі стрімким розвитком урбанізації опозиція центр / провінція зазнає великих трансформацій. Творчість Вал. Шевчука якнайкраще презентує опозицію простору центрального та провінційного. Гайдегерівські акценти на значущості й особливій наповненості провінційного життя, пов'язаного з працею, цілющим усамітненням, з конче необхідною для певних обставин консервативністю, дуже важливі для інтерпретації деяких колізій сучасного письменства. Апологія провінції, малого міста, малої батьківщини – прикметна тенденція останніх десятиліть. Можна згадати в цьому контексті не лише Валерія Шевчука, а й Тараса Прохаська, Костя Москальця, Василя Махна, та інших.

Герої творів беруть на себе функції архіваріусів, колекціонерів. Однією з ознак будь-якої колекції, як наголошує, зокрема, Ж. Бодрійяр, є її серійність. Збирання – це ще й конструювання цілісності, повноти, хоч і не завжди досяжної. Колекціонування великою мірою може визначати особистість самого збирача, воно стає пристрасною, навіть і сенсом цілого життя. У романах О. Забужко, Ю. Винничука окреслено постаті антикварів, бібліофілів, для персонажів Т. Прохаська ідеальною колекцією є здебільшого гербарій, адже у цього письменника місто (як-от у романі «НепрОсті») не просто вписується у ландшафт, але ландшафтом визначається, історія почасти коригується географією. Колекціоновані речі (книги, антикваріат, рідкісні рослини) формують модель структурованого, упорядкованого простору. Колекції облаштовують простір музею, бібліотеки, крамниць антикваріату, кухні, ботанічного саду, репрезентуючи культурну реконструкцію. При цьому важливими рисами структурованого простору є містифікація та гіперболізація.

Урбанізм сучасної прози є однією з її суттєвих характеристик. Міський простір інтерпретується як своєрідний резервуар культурної пам'яті. Архітектура прочитується як книга, записана в камені, як свідчення минулого. Споруди вписуються в певні локальні історії. З урбанізмом пов'язана модель спогаду, який треба відреставрувати, пізнати коди, підшукати ключі. Нагромаджувачами і носіями пам'яті представлено колекції, насамперед книгозбірні. Колекціонерство і колекція можуть по-різному позиціонуватися щодо приватного та публічного простору. Просторова організація урбаністичної прози утверджує й акцентує саме поняття відкритості, освоєння культури, важливість порозуміння з іншим, толерантності і поваги до різних традицій.

Основні положення дисертації висвітлено в таких публікаціях:

1. Грищенко О. В. Місто, якого немає (за романом «НепрОсті» Т. Прохасько) / Олександр Грищенко // Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського : збірник наукових праць / за ред. В. Д. Будака, М. І. Майстренко. – Вип. 4.11 (90). – Миколаїв : МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2013. – С. 41–43. – (Серія «Філологічні науки»).
2. Грищенко О. В. Кризь простори часу : до проблеми історичної пам'яті в романі «Музей покинутих секретів» О. Забужко / Олександр Грищенко // Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського : збірник наукових праць / за ред. В. Д. Будака, М. І. Майстренко. – Вип. 4.12 (96). – Миколаїв : МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2013. – С. 55–59. – (Серія «Філологічні науки»).
3. Грищенко О. В. С. Жадан : урбанізована структура європейського міста (на матеріалі оповідання «Берлін, який ми втратили») / Олександр Грищенко // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Філологічні науки. – 2013, листопад. – № 22 (281). – Ч. II. – С. 41–47.
4. Грищенко О. В. «Танго смерті» Ю. Винничука : урбаністичне & історичне / Олександр Грищенко // Science and Education a New Dimension : Philology. – 2013, November. – Issue : 11. – P. 90–92.
5. Грищенко О. В. Архітектурна візія Києва в романі «Місто з химерами» О. Ільченка / Олександр Грищенко // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського : збірник наукових праць / гол. ред. В. Д. Будак, гол. ред. сер. О. С. Філатова. – Вип. 4.13 (104). – Миколаїв : МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2014. – С. 55–61. – (Серія «Філологічні науки (літературознавство)»).

Додаткові публікації:

6. Грищенко О. В. Орієнтири художнього простору в українській літературі : від модернізму до постмодернізму / Олександр Грищенко // Актуальні питання та проблеми розвитку сучасної мови та літератури : матеріали Міжнародної науково-

практичної конференції (10–11 жовтня 2014 р., м. Одеса). – Одеса : Південноукраїнська організація «Центр філологічних досліджень», 2014. – С. 12–14.

7. Грищенко О. В. Масова & елітарна літератури : естетична стратегія урбаністичного простору / Олександр Грищенко // Масова література : проблеми інтерпретації, змісту та форми. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (16–17 жовтня 2015 р., м. Миколаїв). – Миколаїв : МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2015. – С. 36–38.

АНОТАЦІЯ

Грищенко О. В. Моделі урбаністичного простору в сучасній українській прозі. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.01.01 – українська література. – Національний університет «Києво-Могилянська академія», Київ, 2016.

Дисертація присвячена дослідженню урбаністичного простору в сучасній українській прозі, інтерпретації проблем історичної пам'яті, впливу урбаністичної глобалізації на людину, провінційності як ідилії тощо.

У трьох розділах дисертації розглянуто теоретико-методологічне зацікавлення міським простором, показано його тісний зв'язок із антропологією, історією, психологією, соціологією. Урбанізм сучасної прози є одною з її суттєвих характеристик. Міський простір інтерпретується як своєрідний резервуар культурної пам'яті. Архітектура прочитується як книга, записана в камені, як свідчення минулого. Споруди вписуються в певні локальні історії. З урбанізмом пов'язана модель спогаду, який треба відреставрувати, пізнати коди, підшукати ключі. Нагромаджувачами і носіями пам'яті представлено колекції, насамперед книгозбірні. Колекціонерство і колекція можуть по-різному позиціонуватися щодо приватного та публічного простору. Просторова організація урбаністичної прози утверджує й акцентує саме поняття відкритості, освоєння культури, важливості порозуміння з іншим, толерантності і поваги до різних традицій.

Ключові слова: європеїзм, інтерпретація, історична пам'ять, місто, модель, часопростір, урбаністичний простір.

АННОТАЦИЯ

Грищенко А. В. Модели урбанистического пространства в современной украинской прозе. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.01.01 – украинская литература. – Национальный университет «Киево-Могилянская академия». – Киев, 2016.

Диссертация посвящена исследованию урбанистического пространства в современной украинской прозе, интерпретации проблем исторической памяти, влиянию урбанистической глобализации на человека, провинции как идиллии.

В трех разделах диссертации рассмотрено теоретико-методологическая заинтересованность городским пространством, показана тесная связь с антропологией, историей, психологией, социологией. Урбанизм современной прозы

– один из ее существенных характеристик. Городское пространство интерпретируется как своеобразный резервуар культурной памяти. Архитектура прочитывается как книга, записанная на камне, как свидетельство прошлого. Сооружения вписываются в определенные локальные истории. С урбанизмом связана модель воспоминания, которое нужно отреставрировать, узнать коды, подыскать ключи. Накопителями и носителями памяти представлено и коллекции, прежде всего библиотеки. Коллекционирование и коллекция могут по-разному позиционироваться по отношению частного и публичного пространства. Пространственная организация урбанистической прозы утверждает и акцентирует именно понятия открытости, освоения культуры, важности понимания другого, толерантности и уважения к разным традициям.

Ключевые слова: европеизм, интерпретация, историческая память, город, модель, время и пространство, урбанистическое пространство.

SUMMARY

Hryshchenko O. V. Models of urban space in modern Ukrainian prose. – Manuscript.

Dissertation for a Candidate Degree in Philology; Specialty : 10.01.01 – Ukrainian Literature. – National University of Kyiv-Mohyla Academy, Kyiv, 2016.

The thesis deals with the investigation of urban space in modern Ukrainian prose, interpretation of the problems of historical memory, ideas of Europeanism etc.

In the thesis the basic theoretical concepts are examined, the connection of literary analysis with anthropology, history, psychology, sociology are shown. The direction on active urbanization in Ukrainian literature most obvious is connected with the beginning of the twentieth century.

The architectural space of modern literature «builds» by comparison the external / internal space or in horizontal / vertical section that promotes the actualization of cultural past. The rethinking of historical narrative and the search of cultural identity present the understanding of historical memory and its influence on the formation of national consciousness. O. Zabuzhko, Yu. Vynnychuk, Yu. Andrukhovych interpret the historical memory with recreating the evolutionary process of cultural trends in urban space.

In modern prose the toposes of small country, home, lived-space vividly actualized. It is important that these toposes have great cultural and historical significance. The house has its own history, biography, in the frequency often architectural, includes in the expanse of the era and gets the symbolic time. It becomes the focus of memory. It is attached to the complicated context of the city's history, its mythology. The buildings, monuments, libraries, archives and museums are defined as hoarders and representants of memory.

With the impetuous development of urbanization opposition center / province is undergoing the major transformations. The apology of province, small town and small country are distinctive trend in recent decades. The provincial space in V. Shevchuk is revealed through the prism of different images, structures, things. The bridge is the symbol of a carefree childhood. «Own» and «other's» are neatly delimited in the street space, but the street gets the central place in the neighborhood, it keeps the memory of its inhabitants; stone in wayside is the perpetuation of information and people in general; neighborhood is

the idyllic valley near a river. The author gives the particular importance to the image of the house.

Among the privileged characters of modern prose can be called a collector, when the collecting of goods, antiques, herbaria, bibliophily or the metaphors of events' collecting, experiences and, after all, «collecting of themselves» are in question. The ranges equip the space of museum, library, stores of antiques, botanical garden, representing the cultural reconstruction. In this aspect the important features of structured space is mystification and extravagancy.

The modern prose pays special attention to actualization of non-national environment. In this connection the model of «different» space are produced. In the work of Ukrainian writers the different space is focused on the Western world and various concepts of Europeanism. The analysis of such categories, as «culture», «world city», «time», «provincialism», gives the clear adduction about urban space. The European space in the contemporary prose is a postmodern cultural center and container for homeless immigrants, area of freedom and new opportunities.

The urbanism of modern prose is one of its essential characteristics. The urban space is interpreted as a kind of reservoir of cultural memory. The architecture is comprehended as the book, which is written in stone as evidence of the past. The buildings fit into some local histories. The model of remembrance is related with urbanism and should be restored, know the codes and find the keys. The collections, especially the library, are defined as the hoarders and bearers of memory. The gathering and collection can be positioned differently on private and public space. The spatial organization of urban prose establishes and emphasizes the notions of openness, culture's development, importance of understanding with others, tolerance and respect for different traditions.

Key words: Europeanism, interpretation, historical memory, city, model, time space, urban space.

Підп. до друку 22.04.2016. Формат 60×84/16.
Обл.-вид. арк. 0,9. Ум. друк. арк. 0,9.
Тираж 100 прим. Зам. 2204-1.

Поліграфічне підприємство СПД Румянцева Г. В.
54038, м. Миколаїв, вул. Бузника, 5/1.
Свідоцтво МК № 11 від 26.01.2007 р.

